

Téma: 300 let s Kantem

Kant a dějiny metafyziky

Jindřich Karásek

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

jindrich.karasek@ff.cuni.cz

Abstract:

Kant and the History of Metaphysics

The author of this paper focuses on an interpretation of Kant's conception of the history of metaphysics as being a history of pure reason. Kant develops this conception both in the *Critique of Pure Reason* and in a later work in response to a question commissioned by the Royal Academy of Sciences: What advances has metaphysics made in Germany since the time of Leibniz and Wolff? Key passages in these writings will be given analytical attention. It will thus be shown that Kant's purpose was not to eliminate metaphysics, but to correct it, and especially in his work *On the Progress of Metaphysics*, the philosopher from Königsberg points out the importance of skepticism within the history of metaphysics.

Keywords: Immanuel Kant, criticism, skepticism, dogmatism, orientation, metaphysics

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.4r.579>

Poslední kapitola *Kritiky čistého rozumu*, závěrečná část transcendentální nauky o metodě, nese název „Dějiny čistého rozumu“. Kantovým záměrem v ní bylo poskytnout letmý pohled na celek dosavadních pojetí čistého rozumu, a to z transcendentálního hlediska, totiž z přirozenosti čistého rozumu samého.¹ Za tím se skrývá přesvědčení, že je možné rekonstruovat a priori vývoj čistého rozumu. A protože základním projevem čistého rozumu je metafyzika, je možné říci, že toto přesvědčení implikuje, že je možná apriorní

1 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*. Přel. J. Loužil – J. Chotaš – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2001, B 294–315. První vydání *Kritiky čistého rozumu*, standardně označované písmenem A, bylo publikováno r. 1781 v Rize. Druhé vydání, označované písmenem B, v němž Kant přepracoval a rozšířil některé pasáže, bylo publikováno r. 1787 v Hamburku. Zde citované místo viz A 852/B 880.

rekonstrukce dějin metafyziky. Tato rekonstrukce je apriorní, protože dějiny metafyziky jsou odvíjeny pouze z přirozenosti čistého rozumu a nejsou ovlivněny vztahem k její reálné historii.

Dále je možné říci, že jestliže Kant uzavírá svou knihu, v níž předkládá svou apriorní koncepci poznání, aby na jejím základě poté rozvinul svou kritiku speciálních disciplín metafyziky, totiž racionální psychologie, racionální kosmologie a přirozené teologie, kapitolou „Dějiny čistého rozumu“, znamená to, že dějiny čistého rozumu považoval svým způsobem za integrální součást svého kritického pokusu o vytvoření transcendentální filosofie. Tím se dějinám čistého rozumu dostává zcela specifického postavení v rámci analýz, jež na první pohled nemají s dějinami mnoho společného a na něž mohli později navázat Schelling a Hegel, byť každý jiným způsobem, Schelling v *Systému transcendentálního idealismu* z r. 1800 a Hegel ve *Fenomenologii ducha* z r. 1807.

V následujících analýzách se pokusíme ukázat, jakou podobu má tato apriorní rekonstrukce dějin metafyziky u Kanta. Budeme přitom postupovat ve třech krocích, a to v návaznosti na texty, v nichž lze Kantovu koncepci apriorních dějin metafyziky identifikovat, avšak v jiném pořadí, než jak by se to nabízelo z hlediska časové posloupnosti Kantových textů.

V prvním kroku se totiž zaměříme na jeho úvahy ve spisu, jenž je návodný již z hlediska svého názvu a Kant ho sepsal relativně v dlouhém časovém odstupu od prvního vydání *Kritiky čistého rozumu*. Odpověděl jím na otázku zadanou pruskou královskou akademií věd pro rok 1791: Jaké pokroky učinila metafyzika v Německu od dob Leibnizových a Wolffových? Jedná se tedy o Kantův spis *O pokrocích metafyziky* z r. 1793, jenž má podobu fragmentu.² Teprve ve druhém kroku se zaměříme na *Kritiku čistého rozumu*, nikoli však přímo na kapitolu „Dějiny čistého rozumu“, nýbrž na pasáž, jež ji předchází. Činíme tak proto, že právě v této pasáži nacházíme úvahu, ve které Kant navrhuje členění dějin metafyziky, které později zjevně přejímá do spisu *O pokrocích metafyziky*, což ukážeme v závěrečné části. Vyjdeme však z úvah ve spisu *O pokrocích metafyziky*, protože již samotný název spisu nás vybízí k tomu, abychom na úvod rozvrhli jistou základní úvahu o obsahu pojmu pokroku v metafyzice.

2 Kant, I., Preisschrift über die Fortschritte der Metaphysik. In: týž, *Akademie-Ausgabe. Kant's gesammelte Schriften von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften*. Berlin, Reimer (ab 1922 de Gruyter) 1900 nn. Na tuto edici dále odkazují zkratkou AA, za níž následuje číslo svazku označené římskou číslicí a stránkový údaj. Zde citované místo: AA XX, s. 255 nn.

1. Pokrok, orientace, systém

Vyjděme z toho, že pokrok můžeme chápat jako proces, o němž platí, že jej lze 1) rozčlenit na vzájemně odlišná, diskrétní stadia či fáze. 2) Tato stadia jsou ve vzájemném vztahu, pro nějž platí, že předcházející stadium vykazuje v nějakém ohledu nedostatek, který lze konstatovat vztahem k následujícímu stadiu, v němž je nedostatek předcházejícího stadia odstraněn. Takto daný ohled musí platit pro všechna stadia procesu jakožto kritérium, které teprve jako takové umožňuje zjistit nedostatek předcházejícího stadia a zajistit jeho odstranění ve stadiu následujícím. Příkladem takového kritéria v přírodních vědách může být stále přesnější a hlubší poznání přírodních procesů.

Z hlediska dějin metafyziky dále platí, že explicitní členění jednotlivých stadií pokračujícího vývoje je výkonem samotného historiografa, jenž se ovšem nemůže řídit svou libovůlí, nýbrž se musí orientovat podle stop naznačených či předznamenanych v rámci samého vývoje metafyziky, v nichž nalézají jeho členění to, co bychom mohli označit jako pravdivostní základ.³ Domníváme se, že Kantův popis dějinného vývoje metafyziky odpovídá ve svých základních rysech této rudimentární analýze vývojového procesu, který označujeme jako pokrok.

Již z prvních odstavců úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky* je zřejmé, že Kant si je vědom okolností, že popis a analýza pokrokového vývoje metafyziky představuje stále ještě nesplněný úkol, a to na rozdíl od astronomie a chemie, jež jako empirické vědy již našly své historiografie, a také na rozdíl od matematické analýzy a čisté mechaniky, což jsou zjevné příklady apriorních věd, jež své historiografie právě nacházejí. Zdá se však, říká Kant, že i v případě metafyziky je jen otázkou času, kdy nalezneme svého historiografa. Je zřejmé, že ve spisu *O pokrocích metafyziky* se Kant chce stylizovat do této

3 Na rozdíl od Andrease Brandta se tedy nedomnívám, že metafyzický historiograf musí nutně disponovat svou vlastní systematickou pozicí – která pro něj má být podle Brandta měřítkem –, aby mohl posoudit, zda je nějaká historická pozice pokroková či úpadková. Srov. Brandt, A., *Epochen und Stadien der Metaphysik: der doppelte Fortschrittsbegriff in Kants Entwürfen der späten Preisschrift*. In: Hahmann, A. – Ludwig, B. (Hrsg.), *Über die Fortschritte der kritischen Metaphysik. Beiträge zu System und Architektonik der Kantischen Philosophie*, c.d., s. 183. I když je třeba připustit, že u Kanta to platí. A platí to samozřejmě i u Hegela. Avšak např. v případě Johanna Christopha Schwaba, jenž získal první cenu v soutěži vyhlášené pruskou královskou akademií, to zjevně neplatí. Brandt dále upozorňuje na to, že pokrok se může v metafyzice odehrávat buď evolučně, přičemž příkladem je mu důkaz boží existence ve Wolffově *Theologia naturalis*, jímž má být metafyzika rozšířena, nebo jako změna paradigmatu, a zde je mu příkladem Kant. Srov. tamtéž, s. 184. Nejsem si jist, zda Kantovo vlastní členění dějin metafyziky připouští představu, že kritická filosofie je nějakou zásadní změnou paradigmatu. Nejde ani tak o to, že Kant kuhnovský pojem paradigmatu nezná. To je triviální zjištění. Jde o to, že i jeho příklad s Koperníkem v předmluvě ke *Kritice čistého rozumu* lze chápat spíše jako evoluční posun.

role. V případě metafyziky zde však platí něco specifického, co ostatně Kant uvádí již v předmluvě k druhému vydání *Kritiky čistého rozumu*. Týká se to otázky, proč se metafyzice, na rozdíl od matematiky a přírodovědy, stále ještě nepovedlo nastoupit zajištěnou cestu vědy. Vždyť se to na první pohled nejeví jako problém: Proč by se v metafyzice nemělo povést to, co se již zdařilo v matematice a přírodovědě?⁴

Jak v předmluvě k druhému vydání *Kritiky čistého rozumu*, tak také v úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky* formuluje Kant podrobnou odpověď na tuto otázku. V této odpovědi říká, že metafyzika je strukturovaná jinak než matematika a přírodověda. V předmluvě je tato okolnost vysvětlena známým Kantovým příkladem s Koperníkem. V úvodu ke spisu *O pokrocích metafyziky* pak Kant pro vysvětlení užívá svou oblíbenou metaforu: metafyzika je „bezbřehým mořem, v němž pokrok nezanechává žádné stopy a jehož horizont neobsahuje žádný viditelný cíl“.⁵

Zde ovšem vyvstává problém: pokračující vývoj či pokrok musí obsahovat – přinejmenším v náznu – vzájemně odlišená stadia, a mít tudíž charakter diskretního celku. Zdá se však, že metafyzika je spíše v analogii s mořem quantum continuum: každá stopa, jež je zanechána a mohla by umožnit rozčlenit celek na jednotlivé části, je okamžitě smyta a mizí. Navíc, na jejím horizontu není patrný žádný cíl. To způsobuje problémy s orientací. Jasně vzájemně odlišená stadia, jež by měla být zjištělná jako stopy ve věci samé, totiž v rozvíjející se metafyzice, by měla poskytnout orientaci v jejím vývoji. Protože opravdová orientace nemůže sledovat hranice, jež by byly ve věci libovolně stanoveny tím, kdo se má orientovat, musí být ve vývoji metafyziky samé obsaženy alespoň v náznu stopy jako možnosti jejího učenění. Je to obdobné např. orientaci ve fyzickém prostoru, která je možná jen podle ne-libovolného geometrického členění fyzického těla toho, kdo se chce orientovat.⁶

Uvedenou strukturu metafyziky a s ní spojenou obtíž však Kant zdůvodňuje nejprve jinak než odkazem k možnostem orientace, a sice tak, že se tím dostává ke slovu důležitý systematický rys metafyziky, jenž ji odlišuje nejen od empirických věd, ale i od matematiky. Tento základní rys metafyziky učinil Kant explicitním již v předmluvě k druhému vydání *Kritiky čistého rozumu*: metafyzika se odlišuje od všech ostatních „rozumových věd“ tím, že ji lze podat jako v sobě samém završený celek. Poté co tedy byla prostřednictvím *Kritiky čistého rozumu* přivedena „na zajištěnou cestu vědy“, „může

4 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., B XV–XVI.

5 Kant, I., Preisschrift über die Fortschritte der Metaphysik. In: AA XX, s. 259.

6 Kant, I., Co znamená orientovat se v myšlení? Přel. J. Karásek. *Filosofický časopis*, 50, 2002, č. 1, s. 157–168.

zcela obsáhnout celé pole k ní náležejících poznatků, a tak završit své dílo, které může pro budoucí svět zanechat k použití jako hlavní stolec, jež nelze rozšiřovat“. Na rozdíl od ostatních rozumových věd o ní platí: „Nil actum reputans, si quid superesset agendum.“⁷

Ve vztahu k této pasáži je třeba zdůraznit, že podle Kantova přesvědčení pozvedla jeho *Kritika čistého rozumu* metafyziku na úroveň vědy. To je třeba poněkud podrobněji objasnit. Podle Kanta obecně platí, že nějakou teorii lze označit jako vědu teprve tehdy, vyskytují-li se v ní syntetické apriorní propozice. Výsledek transcendentální dialektiky spočívá v tom, že čisté pojmy rozumu, označené jako ideje, neumožňují, aby s jejich pomocí jakožto potenciálních predikátů byly formulovány syntetické soudy a priori, jež by mohly fungovat jako principy poznání. Formulovat takové soudy je možné pouze pomocí čistých pojmů rozvažování, jež jsou označeny jako kategorie.

To pro Kanta znamená, že místo ontologie jakožto základní disciplíny racionalistické Wolffovy metafyziky zaujala analytika čistého rozvažování, takže ontologie jakožto nauka o jsoucnu jako takovém, či podle Wolffa jako nauka o věcech, nakolik jsou možné, je transformována na metafyziku zkušenosti. V oboru teoretické racionality je tedy metafyzika možná pouze jako ne-empirická nauka o empirickém. Jako metafyziku je možné ji označit proto, že je ne-empirickou vědou, a jako vědu proto, že obsahuje čisté syntetické soudy a priori, jež Kant označuje jako zásady veškeré možné zkušenosti. Metafyzika má však zcela jiný charakter než matematika nebo čistá fyzika, nebo obecně: než všechny ostatní „rozumové vědy“. Tento její odlišný charakter spočívá, jak jsme již uvedli, v tom, že je možné ji podat jako v sobě samém završený celek. Zdá se tedy, že Kant tím „hodil pod stůl“ tři nauky disciplíny metaphysica specialis, totiž racionální psychologii, racionální kosmologii a přirozenou teologii, a z celé stavby racionalistické metafyziky tak ponechal jen ontologii, transformovanou v transcendentální analytice na metafyziku zkušenosti.

Situace je však poněkud komplikovanější. Na základě rozčlenění všech předmětů možné zkušenosti na předměty vnějšího a vnitřního smyslu lze totiž rozvinout dvě ne-empirické vědy zakládající se na nauce v transcendentální analytice: čistou nauku o tělesech a čistou nauku o duši. Tu první rozpracoval Kant ve spisu *Metafyzické principy přírodní vědy* v r. 1786. Tu druhou vypracoval již v *Kritice čistého rozumu* jako nauku o myslícím Já jakožto transcendentální apercepci. V kapitole „O paralogismech čistého rozumu“ zde Kant dokumentuje a završuje proces této transformace racionální psychologie na nauku o transcendentální apercepci. Apriorní pojem duše tak již v transformované podobě metafyziky nemá místa. Zbývá jen empirická psy-

7 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., B XXIII–XXIV.

chologie, jež byla původně rovněž jednou ze speciálních disciplín racionalistické metafyziky, kterou Kant ovšem transformoval do podoby filosofické antropologie. Teprve Schelling a po něm Hegel vrátí metafyzice pojem duše.

Pokusme se nyní krátce objasnit Kantovu myšlenku, že metafyziku, a to v její transformované podobě, lze pojmut jako završený celek. Nejprve se zaměříme na to, jak Kant tuto myšlenku formuluje v úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky*. Kant zde uvádí: „Neboť metafyzika je z hlediska své podstaty a svého konečného záměru završeným celkem: buď nic, nebo vše; co je vyžadováno k jejímu konečnému účelu nelze tedy, jako například v matematice nebo v empirické přírodovědě, jež postupují vždy vpřed [fortschreiten] bez konce, pojednat fragmentárně.“⁸ Tím se míní, že v matematice a empirických přírodních vědách lze postupem vpřed, tedy jejich pokrokem – Fortschritt, generovat stále nové poznatky.

To implikuje, že na rozdíl od nich je v metafyzice možný jen omezený počet poznatků, a proto ji lze podat jako završený celek, neboť omezený počet poznatků lze doložit v úplnosti. To však nelze provést nahodile, protože pak bychom neměli jistotu, že byl proveden úplný výčet všech poznatků. Je tedy třeba postupovat systematicky. To znamená, že je třeba rozvinout systém všech – základních – poznatků. Tento systém Kant rozvíjí v transcendentální analytice *Kritiky čistého rozumu* jako nauku o podmínkách možnosti zkušenosti, jimiž jsou kategorie.

Počet kategorií je omezený, je jich jen dvanáct, a podle Kanta ho nelze ani zmenšovat, ani zvětšovat, tj. je jich nutně jen dvanáct, vždy po třech ve čtyřech kategoriálních třídách.⁹ Při tom v rámci Kantovy systematiky platí, že ze čtyř kategoriálních tříd lze odvinout jen čtyři typy zásad veškeré možné zkušenosti. Podle jednoho místa je tato úplnost založena v tom, že kategorie mají svůj původ v čistém rozvažování jakožto takové jednotě, jež je v sobě samé trvalá, v sobě samé dostatečná a nelze ji zvětšit žádnými vnějšími nahodile přistoupivšími dodatky.¹⁰

Tato završenost platí rovněž pro tři speciální disciplíny racionalistické metafyziky, neboť i ony jsou odvozeny z povahy a struktury čistého rozumu.¹¹ Zakládají se totiž na transcendentálních ideách, které nejsou libovolně „vybásněné“, nýbrž zadané – aufgegeben – povahou čistého rozumu samé-

8 Kant, I., Preisschrift über die Fortschritte der Metaphysik. In: AA XX, s. 259.

9 Argumenty, které Kant v této souvislosti nabízí, jsem analyzoval v článku: Triplex unitas. Zu einem Problem von Kants Kategorientafel. In: *Natur und Freiheit. Akten des XII. Internationalen Kant-Kongresses*. Berlin – New York, de Gruyter 2018, s. 1307–1315.

10 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., A 65/B 89–90.

11 Heiner Klemme poukázal oprávněně na to, že epistemické nároky školské metafyziky bral Kant vážně, protože nejsou výsledkem kontingentních dějin filosofie, nýbrž proto, že vznikají ze struktury lidského rozumu samého. Srov. Klemme, H. F., Die rationalistische Interpretation von Kants „Paralogismen der reinen Vernunft“. Eine Kritik. In: Chotaš, J. – Karásek, J. – Stolzen-

ho.¹² Dáme-li stranou, že je Kant odvozuje ze tří kategorií relace, nabízí královský filosof ještě další vysvětlení, které bezprostředně souvisí se schopností metafyziky generovat poznatky. Ke každému poznatku totiž podle Kanta poměrně neproblematicky patří, že má strukturu vztahu představ, tj. mentálních reprezentací, k objektům, jež mají být poznány. Podmínky možnosti této relace, pokud má skutečně generovat poznatky, prozkoumal Kant v transcendentální analytice a ukázal, že se zakládá na syntéze smyslově dané rozmanitosti, jejímiž základními jednotícími funkcemi jsou kategorie.

Tyto funkce ideje z principiálních důvodů nemají. Kant se v jejich souvislosti zaměřuje více na základní strukturu uvedené relace: je buď 1) vztahem k subjektu, nebo 2) vztahem k objektům jako jevům, nebo 3) k objektům jako předmětům myšlení vůbec. V tomto vztahu má subjekt buď poznávat sám sebe, nebo jevy, nebo předměty čistého myšlení.¹³ V prvním případě vzniká idea duše, ve druhém idea světa a ve třetím nauka o transcendentálním ideálu, jenž garantuje celkové určení všech věcí vůbec, tedy idea Boha.

V naší souvislosti je podstatné, že podle Kanta existuje mezi těmito idejemi systematická souvislost, jež má podobu nutného přechodu od ideje duše k ideji světa, a odtud k ideji Boha. Ještě důležitější však je, že se v případě těchto přechodů jedná o „přirozený postup vpřed“ – ein natürlicher Fortschritt, jenž je podobný logickému postupu vpřed – Fortgang – rozumu od premis k závěru.¹⁴ Tímto odkazem k sylogismu chce Kant zjevně poukázat na nutnost v rámci přechodu mezi idejemi.

Jestliže se však u tohoto postupu vpřed [Fortgang] má jednat o pokrok [Fortschritt] ve výše uvedeném smyslu, pak připustíme-li, že lze pomocí idejí generovat poznatky, musí platit následující: poznání v rámci racionální psychologie musí vykazovat nedostatek, jenž je odstraněn v racionální kosmologii, a ta musí vykazovat takový nedostatek, jenž lze odstranit v přirozené teologii. Řečeno jinak: sebepoznání duše není dostatečné bez poznání světa a poznání světa není dostatečné bez poznání Boha, takže zprostředkování není bez poznání Boha dostatečné ani sebepoznání duše. Přesněji to lze myslet takto: Duše se musí vztahovat ke světu věcí, protože nemá poznávat jen samu sebe, nýbrž i věci a procesy ve světě, jenž má společný s jinými dušemi, a proto by bylo její izolované sebepoznání nedostatečné. Avšak nejen duše, ale i celek všeho, co ji obklopuje, je odkázán na původ, jímž nedisponu-

berg, J. (Hrsg.), *Metaphysik und Kritik. Interpretationen zur „Transzendentalen Dialektik“ der Kritik der reinen Vernunft*. Würzburg, Königshausen & Neumann 2010, s. 142–143.

12 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., A 327/B 384.

13 Tamtéž, A 333–334/B 391.

14 Tamtéž, A 337/B 394–395.

je. A protože to musí být neredukovatelný původ, je možné ho identifikovat s Bohem jako takovým jsoucnem, jehož esence zahrnuje existenci.¹⁵

Vrcholem metafyziky je tak přirozená teologie, která má poskytovat poznatky o původu či důvodu všeho bytí. To, že podle Kanta nelze tento epistemický nárok vyplnit, nemění nic na interní, nutné souvislosti tří transcendentálních idejí a z nich odvozených speciálních disciplín racionalistické metafyziky, a to proto, že se jedná o interní souvislost, jež je nezávislá na tom, zda se ideje vztahují k reálným objektům, nebo jen k hypostazovaným intencionálním korelátům. Proto lze metafyziku podle Kanta v obou jejích částech z hlediska její podstaty a konečného záměru považovat za v sobě uzavřený a završený celek.

2. Horizont, tři stadia a překonání překonání

V úvodu jsme již zmínili, že významnější rozvedení myšlenky dějinného vývoje metafyziky nenacházíme přímo v závěrečné kapitole „Dějiny čistého rozumu“, ale spíše na jiném místě nauky o metodě. V analogii ke třem vývojovým fázím lidského života zde Kant zavádí členění vývoje dějin metafyziky na tři stadia, přičemž toto členění později převezme do spisu *O pokrocích metafyziky*. Na tomto místě chce Kant vysvětlit, proč rozum, jenž si je vědom svého nevědění, nelze uspokojit skepsí. Necháme nyní stranou Kantovo rozlišení různých typů nevědění, protože to zde není naším tématem, a přejdeme rovnou k metafoře, jejíž pomocí se Kant snaží učinit názorným problém čistého rozumu, který mu zde tane na mysli. Jde o metaforu, která patří do stejné skupiny metafor jako již výše uvedená metafora bezbřehého moře. Součástí této metafory, jak jsme viděli, byl pojem horizontu. S tímto pojmem pracuje Kant i nyní. Horizont, který má nyní na mysli, je horizontem, jenž tvoří souhrn všech možných předmětů našeho poznání, a Kant ho označuje jako rozumový pojem nepodmíněné totality.¹⁶

Důvod, proč Kant tuto metaforu a její pojmový výklad zavádí, spočívá v poukazu k úsilí či snaze rozumu – Streben der Vernunft – tento horizont překročit – überschreiten –, a to s cílem poznat to, co leží za ním.¹⁷ To, že se to nemůže zdařit empiricky, je víceméně triviální. Nicméně, v případě empi-

15 Tuto úvahu nalezneme u Christiana Wolffa. Kant takovou úvahu nerozvíjí. Wolffova metafyzika specialis začíná ovšem psychologií, nýbrž kosmologií, a to proto, že podle jeho názoru nemůžeme poznat duši, dokud neznáme svět. K tomu srov. Karásek, J., *Filosofie jako přísná věda I. K zdůvodnění metafyziky jako systému* u Wolffa. *Reflexe*, 2005, č. 27, s. 5–24. To, že Kant začíná svou kritiku metafyziky v „Transcendentální dialektice“ *Kritiky čistého rozumu* kritikou racionální psychologie, musí souviset s jeho naukou o transcendentální apercepci, již přísluší nejvyšší sjednocovací funkce a bez níž bychom žádnou znalost světa neměli.

16 Kant, I., *Kritika čistého rozumu*, c.d., A 759/B 788.

17 Tamtéž, A 759–760/B 787–788.

rického pokusu zjevně také platí, že překročení aktuálního horizontu vede k odhalení horizontu nového, a tak dále ad infinitum, nikoli k odhalení toho, co je za ním. Za ním je totiž vždy jen nový horizont, a snaha rozumu tak není uspokojená. Kant tím na úrovni metafory ozřejmuje, proč je empirické poznání principiálně nezavršené či spíše nezavršitelné.

Jak jsme však již viděli, pro metafyziku platí opak. Má být završeným celkem. To znamená, že snaha rozumu o překročení aktuálního horizontu, který můžeme s Kantem označit jako *mundus sensibilis*, je odkázána na podmínky, které lze podat v úplnosti, což platí i v případě podmínek empirického poznání. Proto i transcendentální filosofie tvoří završený celek.

Je zde však problém. Na jedné straně první skupina podmínek umožňuje splnění snahy rozumu poukazuje na základě svých pojmových obsahů na jedné straně za aktuální horizont, a to nikoliv jen za nový aktuální horizont, nýbrž za všechny možné empiricky dosažitelné horizonty. Proto můžeme snahu rozumu označit jako metafyzickou. Tyto pojmové obsahy jsou však na druhé straně takové povahy, že realizaci metafyzické snahy nelze uskutečnit. S jejich pomocí nelze totiž překročit všechny možné empiricky dosažitelné horizonty takovým způsobem, aby tím bylo generováno platné poznání toho, co leží za nimi. Těmito podmínkami jsou transcendentální ideje.

Je-li tato interpretace správná, pak se podle Kanta metafyzika nachází v napětí mezi snahou o překročení všech horizontů a možnostmi dosažení tohoto cíle. A Kant je zjevně toho názoru, že toto napětí není vůbec nahodilé, že není způsobeno nějakým kontingentním omylem v rámci dějinného vývoje metafyziky, který by bylo možné odstranit optimalizací podmínek. Toto napětí vyvěrá ze samé struktury čistého rozumu.

Tolik tedy Kantova diagnóza. A jaký je jeho terapeutický návrh? Spočívá v návrhu na rezignaci na uvedenou metafyzickou snahu. Teprve tato rezignace a vědomé omezení epistemických očekávání na poznání empiricky nedosažitelného horizontu může vést k revizi, na základě které lze transformovat metafyziku na transcendentální filosofii. Jak jsme již uvedli, metafyzika není po této transformaci poznáním ne-empirického jsoucna, nýbrž se stává ne-empirickým poznáním empirického.

Předchozí úvahou jsme přinejmenším v náznaku uvedli, jaký pojem dějin má Kant na mysli, když mluví o dějinách čistého rozumu. Nemá na mysli reálné dějiny metafyziky v jejím vývoji od Platóna ke Christianu Wolffovi a Alexandru Gottliebu Baumgartenovi. Bylo to ostatně naznačeno již v úvodu této stati, kde jsme uvedli, že rekonstrukce dějin čistého rozumu, a tedy metafyziky se má opřít výlučně o samou strukturu čistého rozumu.

Výklad Kantovy metafory horizontu vedoucí k rekonstrukci jeho diagnózy základního problému a k návrhu na jeho řešení nás vede přímo k otázce, jak vypadá Kantovo apriorní členění jednotlivých stadií ve vývoji metafyziky.

Již z výše řečeného je zřejmé, že v tomto členění bude hrát významnou roli skepse. Skepse totiž, za jejíhož hlavního představitele Kant označuje Davida Huma, je „cenzurou rozumu“. Její role spočívá v tom, že přezkoumává domnělá fakta rozumu – a podle výsledku svého zkoumání je kritizuje. Tím se probouzí pochybnost vůči transcendentnímu, tj. vůči používání prostředků, jež jsou domněle vhodné k překračování aktuálního horizontu.¹⁸

Je ovšem zřejmé, že skepse nemůže být prvním krokem ve vývoji metafyziky, protože jí musí předcházet něco, na co může zaměřit svůj pohled. Podle Kanta je druhým skeptickým krokem ve „věcech čistého rozumu“. První krok, který jí předchází, označuje Kant jako dogmatický.¹⁹ Kant to sice explicitně nerozvádí, avšak není obtížné uhodnout, proč jej označuje právě takto. Důvod tohoto označení, který zároveň osvětlí, proč Kant začíná svůj výklad až druhým skeptickým krokem, spočívá v tom, že to, co je ve druhém kroku zpochybňováno, je v prvním kroku neproblematicky přijato jako „fakta rozumu“.

První krok přirovnává Kant k dětskému věku.²⁰ Co tím chce naznačit? Pro děti je typická bezprostřední důvěra: všechny živé bytosti, především lidé a z nich zejména rodiče, jsou dobré. Věci jsou tak, jak je vidí, slyší, ochutnávají, zkoušejí hmatem atd. Podobně naivně se metafyzika v dogmatickém stavu spoléhá na epistemickou schopnost čistého myšlení: věci jsou skutečně takové, jak jsou čistě myšleny. V případě dětí je důvěra postupně nalomována fyzickým zráním a postupným vrůstáním do společnosti a jejích institucí. Nakonec naivní důvěra mizí zcela nebo je přinejmenším výrazně relativizovaná. Soudnost dospívajícího člověka se prodělanými zkušenostmi stává obezřetnou.²¹

Člověk tak vstupuje do druhé fáze svého duchovního vývoje. Ve vývoji „ve věcech rozumu“ odpovídá tomuto lidskému věku skepse, která má svůj základ ve zpochybnění ponejprv neproblematicky přijatých epistemických schopností čistého myšlení, resp. čistého rozumu. Skeptici jsou tedy podle Kanta něco jako „teenageři“ metafyziky, zatímco metafyzici prvního dogmatického stadia zůstávají vězet v dětském věku.

Před příchodem třetího stadia se metafyzika, jak jsme na to již upozornili, pohybuje v neustálém napětí mezi neproblematickou důvěrou a jejím zpochybňováním. Jinak řečeno, řešení tohoto napětí je vyhrazeno až třetímu stadiu „ve věcech čistého rozumu“. Možnost učinit tento krok přináleží „pouze zralé, mužné soudnosti“. Jeho realizace spočívá v tom, že ustane spor

18 Tamtéž, A 760–761/B 788–789.

19 Tamtéž, A 761/B 789.

20 Tamtéž.

21 Tamtéž.

o nejprve přijatá a poté zpochybňovaná fakta. Následně je pak položena otázka, zda je rozum vůbec schopen rozhodnout otázku faktů. Otázka se tak již nezaměřuje na fakta, ale spíše na schopnost je generovat. K nalezení odpovědi je třeba provést zkoumání, zda rozum jakožto schopnost čistého myšlení je „z hlediska celé své schopnosti“ mocen čistých poznatků a priori.²²

Z výkladu Kantovy analogie je zřejmé dvojí: 1) Fakta mají mít charakter čistých apriorních poznatků a výraz „věci čistého rozumu“ je označením pro metafyziku; 2) třetí krok odpovídá svým popisem Kantovu programu kritiky metafyziky. Metafyzika se tedy podle Kanta rozvíjí ve třech krocích, resp. stádiích: 1. dogmatismus; 2. skepticismus; 3. kriticismus. To však znamená, že svůj kritický program a jeho realizaci včlenil Kant do vývoje metafyziky: učinil ho součástí dějin čistého rozumu jako jejich třetí a závěrečný krok.

Zaměříme se nyní na Kantův výklad ještě jednou a pokusme se vysvětlit, jak se k sobě mají jednotlivá stadia ve vývoji metafyziky. Přidržíme-li se Kantovy analogie s vývojovými stadii lidského života, můžeme říci následující: to, co bylo tvrzeno v prvním stadiu, totiž že existují nezpochybnitelné skutečnosti či fakta čistého rozumu, z nichž lze vycházet, je ve druhém stadiu negováno skeptickými argumenty: neexistují žádná nezpochybnitelná fakta čistého rozumu. Tak jako dospělý člověk dospívá k tomu, že ne vše, co mu tvrdili a požadovali po něm rodiče a bezprostřední okolí, bylo nesmyslné a napačnatelné, tak také dospívá rozum poučený kritickou revizí k tomu, že ne všechna tvrzení prvního dogmatického stadia byla nesmyslná, jak se rozum snažil přesvědčit sám sebe ve druhém skeptickém stadiu. Kritická revize nejen prvního, dogmatického stadia, nýbrž také druhého, skeptického vedla k tomu, že na jedné straně je pravdivost jistých nejvyšších tvrzení čistého spekulativního rozumu nedokazatelná, avšak na druhé straně existují zároveň taková jeho tvrzení, jako např. že mezi dvěma událostmi existuje nutný kauzální vztah, jejichž pravdivost lze prokázat vztahem k empirickému poznání, tj. zkušenosti.

To, že tato revize musí být zároveň revizí i novou interpretací propozicionálního obsahu těchto tvrzení, zde můžeme nechat stranou. A zrovna tak musíme nechat stranou otázku po kritériu umožňujícím výběr takových tvrzení. Podstatné je, že vyváženost při posuzování tvrzených fakt čistého rozumu svědčí, domnívá se Kant, o „zralé a mužné soudnosti“ třetího syntetizujícího stadia. Hegelem kritizovaná „krásná duše“ to sice bude shledávat poněkud smutným, avšak znakem této vyzrálé, mužné soudnosti je, že jakoukoliv snahu o dosažení toho, co leží za všemi aktuálními a aktualizovatelnými horizonty, je třeba vzdát, neboť jen tak se lze vyprostit z neustálého přecházení od jistoty ke skeptickému zoufání a zpět.

22 Tamtéž.

Pojmeme-li druhé skeptické stadium jako překonání prvního dogmatického stadia, můžeme třetí kritické stadium pojmut jako překonání překonání. Na základě této negace negace se čistý rozum, nyní v podobě čistého rozvažování, vrací k plauzibilitě některých fakt čistého rozumu na nové úrovni. Můžeme ji označit jako novou proto, že některá fakta čistého rozumu lze uvést do shody s empiricky vnímanými skutečnostmi, a tím prokázat jejich pravdivost, tj. objektivní platnost.²³

3. Negativní pokrok, diagnóza a terapie

V úvodu ke spisu *O pokrocích metafyziky* Kant nejprve formuluje definici metafyziky, v níž je implicitně obsažena v předchozí části popsána snaha. Tato definice říká, že metafyzika je „věda, jak pokročit [fortschreiten] od poznání smyslového k poznání nadsmyslovému“.²⁴ Nejprve uveďme něco k výrazu pokrok – *Fortschritt*, jenž se zde vyskytuje v podobě slovesa „fortschreiten“, z něhož je substantivum „*Fortschritt*“ zjevně odvozeno. Z perspektivy metafyziky bylo poznání smyslového nedostatečné, protože neumožňovalo uchopit základ všeho bytí. Protože je tento základ smyslově nepřístupný, musel být tento nedostatek odstraněn poznáním nadsmyslového, jež má být ve své nejvyšší formě právě poznáním posledního základu. V této perspektivě představoval tedy přechod od poznání smyslového k poznání nadsmyslového pokrok. Řada poznatků nadsmyslového, jež byly vzájemně provázány v uzavřeném myšlenkovém systému, konstituovala odpovídající vědu o nadsmyslovém. Výraz „věda“ v uvedené definici se vztahuje k latinskému „*scientia*“, jehož pomocí definoval Wolff všechny metafyzické disciplíny. Není jím v žádném případě míněno to, co rozuměl vědou Kant sám.

Tuto definici můžeme přeformulovat pomocí metafory horizontu: v metafyzice se rozum snaží dospět od poznání aktuálně se vyskytujícího empiricky daného horizontu k poznání toho, co leží za všemi empiricky dosažitelnými horizonty. A tato snaha má být realizována ve vlastním médiu či elementu čistého rozumu, v čistém myšlení. V této reformulaci je lépe vyjádřen problém, který Kant spatřuje v této výše uvedené definici. Neboť v Kantově kritice je uvedeno pouze to, „co se s metafyzikou chce, ale nikoliv to, co se

23 Konrad Cramer ukázal, že Kantova kritika metafyziky je vlastně revizí Wolffovy revize scholastické ontologie. Je tedy revizí revize, aniž by to, dodáváme, znamenalo prostý návrat k předwolffovské ontologii. Srov. Cramer, K., *Peripetien der Ontologie – Wolff, Kant, Hegel*. In: Bubner, R. – Mesch, W. (Hrsg.), *Die Weltgeschichte – das Weltgericht. Stuttgarter Hegel Kongreß*. Stuttgart, Klett-Cotta 2001, s. 206. K tomu je třeba dodat dvojí: 1) Cramer ve svých úvahách nezohlednil funkci skepse v rámci Kantovy kritiky. Nicméně: 2) peripetie ontologie se podle něho završují s Hegelovou vědou o logice, ve které Hegel provedl revizi Kantovy revize. Hegelova logika je tak revizí revize revize. Srov. tamtéž.

24 Kant, I., *Preisschrift über die Fortschritte der Metaphysik*. In: AA XX, s. 260.

v ní má dělat“.²⁵ Tato definice udává tedy pouze to, čeho má být v metafyzice dosaženo, ale neudává, jak máme tohoto cíle dosáhnout. V metafyzice je tedy podle této definice přítomno vědomí cíle, avšak to, co chybí, je vědomí metody vedoucí k tomuto cíli.

Ovšem nedostatek v definici nějaké teorie nemusí ještě nutně být nedostatkem teorie samé. Bylo by to také z historického hlediska nepřipadné, protože v žádné jiné racionální disciplíně nebylo metodické vědomí tak vysoce rozvinuté jako v metafyzice. Otázky metody byly s metafyzikou spojeny od samého počátku. Jestliže Kant uvádí jinou definici „podle školského pojmu“, podle které je metafyzika „systém všech principů čistého teoretického rozumového poznání prostřednictvím pojmů“,²⁶ musí být toho názoru, že nedostatek první definice je v té druhé odstraněn. To by znamenalo, že jsou v ní zohledněny metodické otázky. A metoda je skutečně udána celým definiens: metoda, která vede k požadovanému cíli, totiž k poznávání nadsmyslového, spočívá v tom, že jsou rozvinuty pojmy a zásady, které čistý rozum nejprve podává v jednom systému, a poté je aplikuje na objekty, jež per definitionem leží za všemi empiricky dosažitelnými horizonty.

Takovým objektem par excellence je Bůh. Neboť zatímco duše a svět jsou přinejmenším v některých aspektech přístupné empiricky, a to přirozeně v takových aspektech, které nedokáží uspokojit metafyzickou snahu, v případě Boha je to zcela vyloučené. Bůh je principiálně nepřístupný veškerému empirickému poznání. Pojmy a zásady aplikované na Boha konstituují poznatky o Bohu. Disciplína, ve které se tak děje, je přirozená teologie jako věda – scientia – o Bohu, jež se rozvíjí do té míry, nakolik je možné ho poznat bez víry. Na základě vlastností svého objektu je zároveň nejvyšší z disciplín metafyziky. To první, co se v ní musí provést, je zjevně důkaz boží existence, a to právě proto, že se v ní nepředpokládá akt víry. Teprve tímto důkazem je zajištěna referencialita všech jejích ostatních pojmů a principů. Mají jako svůj objekt existujícího Boha. Teprve za tohoto předpokladu v ní mohou vznikat poznatky, které pozvednou přirozenou teologii na vědu.

Ukáže-li se však, že všechny důkazy boží existence jsou neplatné, zřítí se celá budova přirozené teologie. Má-li tedy přirozená teologie i nadále přetrvávat, musí se obejít bez důkazů boží existence a vzdát se nároku na to, že je vědou. To muselo být Kantovi jasné. Je to zřejmé ze dvou jeho poznámek. Za prvé, předkantovská metafyzika neobsahovala žádné „praktické nauky čistého rozumu“. Jak Kant ukázal v *Kritice praktického rozumu*, lze v praktické nauce čistého rozumu zajistit určitým ideám čistého rozumu specifický typ objektivní platnosti, který sám označuje jako neurčitý. Touto neurčitou

25 Tamtéž, s. 261.

26 Tamtéž.

platností je míněna nauka o postulátech čistého praktického rozumu. Postulát boží existence nevyžaduje důkaz boží existence právě proto, že se jedná o postulát. Boží existence je postulována.

Za druhé, předkantovská metafyzika neobsahuje žádné matematické věty, jejichž objektivní platnost by byla prokázána konstrukcí odpovídajících objektů v čistém názoru. Obsahuje pouze „principy možnosti matematiky vůbec“.²⁷ Tyto principy však nejsou matematickými poznatky. *Kritika čistého rozumu* není samozřejmě souborem matematických poznatků, avšak svou naukou o čistých názorech prostoru a času vytváří základní podmínku pro odvozování matematických poznatků. V čem se ale liší od předkantovské metafyziky? To, co zde musí mít Kant na mysli, je to, že metafyzika neobsahovala zcela elementární předpoklad matematických poznatků, a tudíž nerozuměla jejich statusu. Nechápala totiž, že se jedná o syntetické soudy a priori.

Je nicméně možné, že Kant měl v této souvislosti na mysli své rozdělení kategorií, a potažmo i zásad veškeré možné zkušenosti, které dělil na matematické a dynamické. Tuto souvislost zde však nemůžeme sledovat. Je však nesporně pravda, že Kant byl zastáncem matematického ideálu moderní přírodovědy, kterému dával přednost před její před-moderní podobou, jež měla svůj základ ve scholastické metafyzice.

V úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky* doplňuje Kant pojem pokroku o pozoruhodný moment. Formuluje totiž tezi, podle které může k pokroku patřit i návrat zpět, doslova „zpětný chod“ – Rückgang. Pokrok – Fortschritt – tedy nemusí být vždy jen postupem vpřed – Fortgang. Aby tuto tezi vysvětlil, sahá opět k metafoře s orientací. Jestliže jdeme např. lesem a ztratíme se, pak je záhodno vrátit se k výchozímu bodu, pokud je to samozřejmě možné – a zde by mohla být slabina Kantovy úvahy –, a vzít si do ruky kompas. Na základě návratu zpět do výchozího bodu si pomocí kompasu zjednáme novou orientaci. Návrat zpět je v tomto případě lepší než postup vpřed „po nesprávné cestě“, či dokonce ustrnutí na místě.²⁸

Je zjevné, že zamlčeným předpokladem je, že musíme nejprve zjistit, že jsme zabloudili, a tudíž zde vyvstává také otázka, jak to zjistíme. Pozoruhodné nicméně je, že návrat zpět označuje Kant explicitně jako „negativní postup vpřed“. „Rückgang“ je negativní „Fortgang“. K pokroku tedy může patřit také negace dosud ušlé cesty, a to přesně v tom případě, kdy se pokrok dostane do orientační krize. Negace má v tomto případě pozitivní funkci.

Jak jsme ukázali v předchozí části, má podle Kanta tuto funkci negativního postupu vpřed v případě metafyziky plnit skepticismus. Skepticismus

27 Tamtéž.

28 Tamtéž.

můžeme chápat rovněž jako epistemický prostředek ke zjištění, že jsme zabloudili. Právě tím, že skepticismus zpochybňuje domnělé pravdy a znejistuje je, nás upozorňuje na to, že s naším postupem vpřed je něco v nepořádku. Kant tím však nemá na mysli to, že skeptik by byl ten, kdo se vrací do výchozího bodu, bere do ruky kompas a zjednává nám novou orientaci. Jeho funkce je podle Kanta výlučně negativní. Ukazuje pouze to, jak nemáme postupovat dál, nebo minimálně to, že nemáme postupovat dál cestou, po které jsme až dosud kráčeli.

To bere kriticismus vážně a chápe to jako podnět k tomu, aby na základě návratu zpět k výchozímu bodu zajistil novou orientaci „ve věcech čistého rozumu“. Kompas přitom není předem připravený, např. ke koupi v prodejně, nýbrž kriticismus ho vytváří sám. Může se sice stát, že vytvoří kompas, který nebude ukazovat přesně, ale je to lepší, než pokračovat dál po špatné cestě nebo zůstat stát nehnutě na jednom místě a začít přešlapovat. Je zjevné, že Kant byl přesvědčen o tom, že úlohu kompasu splnila jeho *Kritika čistého rozumu*. Ať už to byl David Hume se svou kritikou principu kauzality nebo jeho vlastní objev kosmologických antinomií, byla to v obou případech skepse vztahující se k domněle jistým faktům čistého rozumu, jež Kanta vedla k tomu, aby se vrátil k výchozímu bodu, vytvořil kompas a zjednal novou orientaci ve „věcech čistého rozumu“.

Podívejme se nyní na to, jak Kant rozvíjí sledovaný problém v úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky*. Na první pohled je patrné, že navazuje na ono místo v nauce o metodě *Kritiky čistého rozumu*, jež jsme interpretovali v předchozí části. I zde se jedná o stadia dogmatismu, skepticismu a kriticismu. Kant je explicitně označuje jako kroky či stadia, „jimiž má filosofie projít za účelem metafyziky“.²⁹

Pro první dogmatické stadium je opět typická neproblematizovaná „úplná“ důvěra v poznávací schopnosti čistého rozumu a jeho myšlení, jehož operacemi s pojmy, a pouze s pojmy, mají být získávány a rozšiřovány poznatky. Důvod této důvěry spočíval v tom, že metafyzikové viděli, že zamýšlené rozšiřování poznání se dařilo v matematice. Tím se nechali svést k přesvědčení, že i v metafyzice se to musí podařit stejně hladce. Je patrné, že toto zdůvodnění Kant přejal z předmluvy ke *Kritice čistého rozumu*. V perspektivě sledovaného problému však nyní přichází zajímavější krok, totiž skepticismus a jeho kritika. V navržené interpretaci jsme tvrdili, že jako východisko z identifikované krize nabízí skeptik sice návrat k výchozímu bodu, avšak nikoliv proto, aby vzal do ruky kompas a zjednal novou orientaci. Gramaticky přichází tato kritika skepticismu ke slovu tím, že při její formulaci používá Kant kondicionální formu: „Druhý krok metafyziky by byl naproti tomu

návrat, jenž by byl pro metafyziku moudrý a výhodný, kdyby jen dosahoval až k výchozímu bodu, avšak nikoliv proto, aby se zde zůstalo stát s rozhodnutím, že již neučiníme žádný další postup, nýbrž proto, aby se postupovalo v novém směru.³⁰

Skeptik tedy sice dokáže diagnostikovat problém, totiž že se metafyzika nachází na špatné cestě, avšak nečiní nic k jeho řešení. David Hume by s tímto Kantovým závěrem nemohl souhlasit, neboť se domníval, že má návrh řešení problémů, které v metafyzice diagnostikoval: hodlal převádět všechny ideje na odpovídající impresy, a ty ideje, u kterých to není možné, odvrhnout. V Kantových očích byla však tato Humova terapie patrně příliš radikální, protože odmítla „fakta čistého rozumu“ jako taková, jelikož je nelze převést zpět na odpovídající impresy. Z tohoto důvodu nedokázala uspokojit rozum, jenž si byl již zcela vědom svého nevědění. Jednalo se tedy o nesprávnou terapii. Pouze s její pomocí totiž nebyl rozum schopen vrátit se zpět až k výchozímu bodu. Z toho pro Kanta vyplynulo, že realizace návratu je vyhrazena až třetímu stadiu, přičemž tento návrat byl proveden s *Kritikou čistého rozumu*.³¹ Ta jde zpět k počátku metafyzické cesty, zde bere do ruky kompas, zjednává novou orientaci a může razit cestu v novém směru.

Tolik Kantovo přesvědčení. Kant tím zjevně míní, že nová orientace byla zjednána naukou o apriorních formách názoru a naukou o kategoriích jako formách myšlení, jež lze aplikovat na fenomény teprve tehdy, projdou-li procesem schematizace v čistém názoru času, v němž jako formě vnitřního smyslu jsou dány všechny fenomény. Z perspektivy metafyziky je třeba zdůraznit, že tím byl otevřen nový směr. První kroky v tomto směru učinil Kant svými *Metafyzickými principy přírodních věd*³² a *Metafyzikou mravů*,³³ již předchází *Kritika praktického rozumu*.³⁴ Pro čistý spekulativní rozum zůstává již jen učinit krok, jenž spočívá v poznání sebe sama.³⁵ Jak je zřejmé, je Kant zjevně přesvědčen o tom, že toto sebepoznání čistého rozumu bylo provedeno v *Kritice čistého rozumu*.

Na závěr úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky* zdůrazňuje Kant terapeutickou funkci třetího stadia metafyziky. Implicitně je zde míněna „zralá a mužná soudnost“. Tato funkce spočívá totiž ve vyrovnávání napětí mezi dogmatis-

30 Tamtéž, s. 262–263.

31 Tamtéž, s. 263–264.

32 Kant, I., *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*. In: AA IV, s. 465 nn.

33 Kant, I. *Die Metaphysik der Sitten*. In: AA VI, s. 243 nn.

34 Kant, I., *Kritika praktického rozumu*. Přel. J. Loužil. Druhé, upravené vydání překladu připravili J. Kuneš a M. Sobotka. Praha, OIKOYMENH ve spolupráci s Filosofickým ústavem, v. v. i., 2022.

35 K tomuto výsledku jsem dospěl na základě analýzy Kantova postupu v dedukci čistých pojmů rozumu. Srov. Karásek, J., *Der Selbstbezug der Vernunft. Zur Logik der Kantischen Ideendeckung*. In: Chotaš, J. – Karásek, J. – Stolzenberg, J. (Hrsg.), *Metaphysik und Kritik. Interpretationen zur „Transzendentalen Dialektik“ der Kritik der reinen Vernunft*, c.d., s. 59–71.

mem a skepticismem, jež vedlo dříve k tomu, že metafyzika byla rozkolísaná a neustále přecházela či „odskakovala“, jak to Kant vyjadřuje, „od neomezené důvěry rozumu v sebe sama k bezmezné nedůvěře, a od ní zpět k důvěře“.³⁶ Teprve kritikem je metafyzika uvedena „do setrvalého stavu.“

Nepostrádá ironií, že dosažení takového stavu bylo cílem antického skeptika, který metodou ekvipolence usiloval o klid duše. Rovněž je známo, že tuto metodu, jejíž princip zněl „panti logó logos isos antikeitai“, Kant explicitně užívá v kapitole o antinomiích v *Kritice čistého rozumu*. V úvodu do spisu *O pokrocích metafyziky* ji Kant připisuje antickému skeptikovi, aniž by však připsal skeptickému stadiu dosažení klidového stavu.³⁷ Skepticismem je zde totiž míněn krok, jenž je „téměř“ stejně starý jako první dogmatický krok, jenž je ještě starší než Platón a Aristotelés.³⁸ Je-li jednou dosaženo tohoto stavu, pak není jen zaveden stav klidu „nejen vnějšku, ale i nitra“, nýbrž je také završena metafyzika jako taková, takže už ji nelze ani zvětšovat, ani zmenšovat.³⁹ Tudíž teprve kritika čistého rozumu přivádí metafyziku k završení.

Kant si zjevně nedokázal vyjasnit, že svou kritikou čistého rozumu otevřel takový nový směr metafyziky, v němž budou moci i po něm postupovat filosofové, kteří budou nově budovat metafyziku. Byl dokonce přesvědčen o nutném nezdaru všech budoucích proveditelných pokusů v metafyzice. Jeho teze je z filosoficko-historického hlediska nesprávná, a to bez ohledu na to, zda „pokusy v metafyzice“, které následovaly po něm, lze chápat jako úspěšné. To však neznamená, že je nesprávná i z hlediska čistého rozumu samého. Nelze vyloučit, že další vývoj metafyziky po Kantovi lze integrovat do posledního stadia metafyziky jako jeho součást, takže např. Hegelovu spekulativní logiku by bylo možno chápat jako integrální součást kriticismu. Nemůžeme a nemusíme zde rozhodnout, zda a jak by to vůbec mělo být možné.

Ve své knize *Kant jako metafyzik* dospěl Max Wundt k závěru, že *Kritika čistého rozumu* stojí „v rozhodujícím bodu filosofického myšlení v 18. století. Pokud ho správně pochopíme, pak se nám zároveň s tím stane zřejmým, proč Kant, když se pokusil pouze lépe založit wolffovskou metafyziku, vpravdě založil metafyziku fichtovskou a hegelovskou.“⁴⁰ Kant tudíž, jak říká Wundt, prožil stejný osud jako Kryštof Kolumbus, jenž se domníval, že pouze objevil novou cestu do Indie, zatímco ve skutečnosti objevil nový svět.⁴¹

36 Kant, I., Preisschrift über die Fortschritte der Metaphysik. In: AA XX, s. 263.

37 Zdá se, že Kant si odporuje, protože v pojednání samém připisuje druhému stadiu přece jen dosažení klidového stavu. Srov. tamtéž, s. 262.

38 Tamtéž, s. 264.

39 Tamtéž, s. 301.

40 Srov. Wundt, M., *Kant als Metaphysiker. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Philosophie im 18. Jahrhundert*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag 1924, s. 379.

41 Srov. tamtéž, s. 376.